Turkish Studies
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/16 Fall 2016, p. 1-12
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9964
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 20.09.2016 **Accepted/Kabul:** 10.11.2016
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet KÖÇER – Doç. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA

This article was checked by iThenticate.

HİNDİSTAN'DA ESARET: I. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA HİNDİSTAN'DAKİ TÜRK ESİRLERİ*

*Ali ALTIKULAÇ** - Ayşegül DÖNMEZ****

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nda Irak, Sina, Filistin, Kanal Cephelerinde İngilizlere esir düşen yaklaşık on beş bin civarındaki Türk, önce Mısır ardından Hindistan'daki Bellary, Sümerpur, Tongnung esir kampları ile Kalküta'daki istasyon kampına götürülmüşlerdir. Hindistan'daki Türk esirleri uzun esaretleri boyunca ailelerinden bilgi alamama, parasızlık, ilgisizlik, beslenme ve uzun süre esarette kalmanın yarattığı ruhsal bunalımlar ile Hindistan ikliminin uzun vadede zayıflatıcı ve bitkin düşürücü etkisine bağlı hastalıklardan çok sıkıntı çekmişlerdir. Tüm bunlara rağmen kendi imal ettikleri müzik aletleriyle verdikleri konserler, çıkardıkları gazeteler, öğrenmeye çalıştıkları yeni lisanlarla kamplarda canlı bir sosyal ve kültürel hayatı da sürdürmeye çalışmışlardır. Hindistan'da esir Türklere ait bilgilerin önemli kısmı Kızılhaç arşivinde bulunmaktadır. Kızılhaç örgütü, oluşturduğu gruplar aracılığıyla dolaşmış ve buralar hakkında geniş bilgiler elde etmişti. Kızılhaç komisyonundaki delegeler gezdikleri kamplarda esirlerin şikâyet ve isteklerini dinlediler, incelemeler yaptılar ve raporlar tuttular. Türk esirlerin 1918'de başlayan dönüşü İngilizlerin kasten ağırdan almasıyla 1922 yılı sonuna kadar sürmüştür. Kamplarda hayatını kaybetmiş yüzlerce şehidimiz için şehitlikler yapılmış fakat bunların bir kısmı bugün kaybolmuştur. Hindistan'da esareti sırasında çeşitli sebeplerle hayatını kaybeden esirlerimiz, kamp yönetimleri ve kendi esir arkadaşlarınca hem resmi hem de dini törenle defnedilmişlerdir. Daha sonra buralar toplu mezarlık, hatta şehitlik haline dönüştürülmüştür. Hindistan'da resmi şehitlik statüsünde iki Türk şehitliği vardır. Bunlardan biri Karnata Eyaleti'ndeki Bellary Türk şehitliğidir. Diğeri ise Hindistan'ın Rajasthan Eyaleti'nde Sümerpur Türk şehitliğidir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Hindistan, Türk Esirleri

* Bu çalışma, 26-27 Mart 2015 tarihlerinde Hindistan'ın Yeni Delhi şehrinde gerçekleştirilen "Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri" adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, El-mek: aaltikulac@cu.edu.tr
*** Okt., Gazi Üniversitesi, El-mek: adonmezgazi@gmail.com

CAPTIVITY IN INDIA: TURKISH PRISONERS IN INDIA DURING AND AFTER WORLD WAR I

ABSTRACT

Near about fifteen thousand Turks taken captive by the English in Iraq, Sinai, Palestine, Channel fronts in First World War, were taken to Egypt before and after Bellary, Sumerpur, Tongnung prisoner camps in India and to Station camp in Calcutta. During their long captivity, Turkish prisoners in India have suffered a lot because of inability to get information from their families, poverty, apathy, nutrition and spiritual crises caused by stay in captivity long time and diseases due to the effect of debilitating and exhausting over the long term. Despite all of, they also had tried to pursue a vibrant social and cultural life with their concerts by the musical instruments which were made by themselves, their published newspapers, new languages that they tried to learn in camps. Important part of the information about Turkish prisoners in India is located in the archive of The Red Cross. The Red Cross organization has circulated as the groups and obtained extensive information about these regions. Delegates in the Red Cross commission in visited camps, listened to the complaints and requests of the prisoners, did reviews and kept the reports. The return of Turkish prisoners starting in 1918 had lasted until the end of 1922 by reluctance by English on purpose. The martyrdoms were made for hundreds martyrs who lost their lives in camps but some of them has disappeared today. Our prisoners, who died during their captivity in India for various reasons, were buried with both official and religious ceremony by camp management and their fellow prisoners. Then here were public cemetery, even transformed into martyrdom. There are two Turkish martyrdoms in official status as martyrdom in India. One of them is the Bellary Turkish cemetery in the state of Karnata. The other is the Sumerpur Turkish cemetery in the state of Rajasthan in India.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, Turkish prisoners in India during and after World War I, is discussed. Within the study, the brief information of Great War was given to understand better the situation of Turkish prisoners, while doing this instead of telling the whole war, it focused on the reasons that led the more high military casualties and the high number of prisoners that holds an important place of it. It has been tried to reveal their captivity life of these people who had fought heroic but taken as prisoners during the battle just like the soldiers who were martyred by sacrificing their lives for the homeland or accessed veterans' honor. Here are some of the Turkish prisoners participated in the Independence War after being freed from captivity and even fell captive again and have lived in captivity the second time.

Near about fifteen thousand Turks taken captive by the English in Iraq, Sinai, Palestine, Channel fronts in World War I, were taken to Egypt before and after Bellary, Sumerpur, Tongnung prisoner camps in India and to Station camp in Calcutta. During their long captivity,

Turkish prisoners in India have suffered a lot because of inability to get information from their families, poverty, apathy, nutrition and spiritual crises caused by stay in captivity long time and diseases due to the effect of debilitating and exhausting over the long term.

Important part of the information about Turkish prisoners in India is located in the archive of The Red Cross. The Red Cross organization has circulated as the groups and obtained extensive information about these regions. The International Committee based in Geneva had sent a delegation to the war prisoner camps in Egypt, India and Burma. At the beginning of 1917, the war camps of Turkish prisoners in India and Burma were visited by three representatives of the Red Cross Committee. Delegates met with no limitations during the camp visiting. Mission of Switzerland firstly visited the camp in Sumerpur where inhabited by several thousand Turkish prisoners. The delegates of the Red Cross committees listened to the complaints and requests of the prisoners where they visit in the camp, made investigations and held reports. Communication was the most complained issue by the prisoners; on the other hand they were worried about their lands and works down the drain. Climate was another complaint of prisoners. They also complained of extreme heat, humidity or drought varying according to the location of the camp. Very few people would agree that the treatment was good they deem, but the Red Cross commission's opinion is the conditions of hygiene, settlement and food was excellent and they think that most of the complaints about the issues were beyond the control of camp managers.

There were officers who had been very well educated and informed on art, music, western languages in camps of India. They started various activities to keep high morale in camp after a while. They began to learn English bringing books and dictionaries. A "training team" was established among the younger officers interested in football in Bellary camp. Muhittin Erev who lived captivity in India explained in his memoirs how they spent quality time in the camp: "Rather than spend our leisure time with gossip, we deem suitable to study French, when French courses finished, we decided to learn English. We reached to a level to be able to read some novels that have been translated from English into French". One of the most remarkable cultural events is also newspaper in the camps. Turks published some newspapers in their prisoner camps where they settled in. The Major Cemal Bey quite mastered in English, made people in the camp was able to aware of Turkey news in "Agency" title with handwriting by translating The Madras Times newspaper coming out in Madras and sent to Bellary camp. One of them was the newspapers titled Irravadi as we understand it was established in 1919. There were articles about literature, music with no political articles in Irrevadi. It was four paged. It was included the "homeland news" in its one corner. The signatures of Süleyman Faik, Doğan, Ata Ulvi, Süleyman Ziya and Rıfat bey are found in this newspaper that published in once a week. Captivity newspapers were published with lithography, when this did not happen copied by hand with carbon paper.

Indian Muslims tried their best to help to Turks rest in the prison camps, after the departure of Turkish prisoners; they were interested in the remaining cemeteries. Our prisoners, who died during their captivity

in India for various reasons, were buried with both official and religious ceremony by camp management and their fellow prisoners. Then here were public cemetery, even transformed into martyrdom. There are two Turkish martyrdoms in official status as martyrdom in India. One of them is the Bellary Turkish cemetery in the state of Karnata. The other is the Sumerpur Turkish cemetery in the state of Rajasthan in India.

Turkish prisoners kept in India during and after World War I, lived pessimism caused by keeping isolated in a faraway country during captivity life they lived. Looking at the obtained findings, it can be said for the Turks, who had been taken as prisoner by the British and kept in the prison camps in India, which they had attracted relatively less difficulty than the other prison camps held in elsewhere.

Keywords: First World War, India, Turkish Prisoners

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın arka planında kalan seferi kuvvetlerin %10'nundan fazlasını oluşturan Türk esirleri meselesi, yakın zamana kadar ihmal edilmiş bir konu olarak kalmıştır. Fakat son zamanlarda, çeşitli ülkelerdeki Türk esirlerine ilişkin yapılan çalışmalarla buralardaki esirlerin durumu ve kesin olmamakla birlikte sayıları, ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Hindistan'daki Türk esirleri ele alınmıştır. Çalışma içerisinde Türk esirlerinin durumunu daha iyi anlamak için kısaca büyük savaşa ait bilgiler verilmiş, bunu yaparken de savaşı tümüyle anlatmak yerine daha çok yüksek asker zayiatına ve bunun içinde önemli bir yer tutan esir sayısının fazlalığına yol açan nedenler üzerinde durulmuştur. Vatanı için canını feda ederek şehit olan veya gazilik onuruna erişen askerler gibi kahramanca savaşan fakat çarpışmalar sırasında esir alınan bu insanların yaşadığı esaret hayatı aktarılmaya çalışılmıştır. Buradaki Türk esirlerinden bazıları esaretten kurtulduktan sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve hatta yeniden esir düşerek ikinci kez esaret hayatı yaşamışlardır.

Osmanlı Devleti, 20. yy'ın hemen başında yaptığı iki savaşta büyük toprak kaybına uğramıştı. Bunlardan ilki olan Trablusgarp Savaşı ile Trablusgarp'ı tümüyle kaybetmiş, On iki adayı da geçici olarak İtalya'ya bırakmıştı; diğeri ise Balkan Savaşı'dır ki tarihinin en büyük yenilgilerinden birine uğramış, altı asırdır yurt edinilen Rumeli terk edilmiş, Adalar Denizi kaybedilmiş, Arnavutluk ayrı bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'da geniş ve verimli toprakların kaybı yanında devletin askeri onuru da sarsılmıştır. Bu savaş, diğer devletlerdeki gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti için, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda en önemli etkenlerden birisi olmuştur (Ülman, 1972). I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti resmen tarafsız kalmaya karar vermiş, tarafsızlık biraz da çekimserlikten kaynaklanmıştı. İngiltere ve Fransa'ya karşı yaptığı ittifak girişimleri, savaş sonunda paylaşılması düşünülen bir devlet olarak görüldüğü için reddedilen Osmanlı Devleti, bir müddet tarafsızlığını korumaya çalışsa da Almanya'nın yanında savaşa girmek durumunda kalmıştır (Armaoğlu, 1983).

Cihad ilan edildiğinde sömürgeleşmiş dünya Müslümanlarının ayaklanarak, Osmanlı ordusuna yardım edeceğini düşünenler vardı (Bayur, 1998). Hâlbuki bu savaş sırasında halifeliğin gücünü kısıtlamak için İngiltere gerekli hazırlığı önceden almıştı (Yalçın vd., 2000). Mali ve ekonomik yönden adeta çökmüş bir halde savaşa giren devlet, cepheleri zamanında ve yeterli oranda takviye edememiş, çok büyük insan ve toprak kaybını uğramıştır. Silahlı kuvvetler açısından baktığımızda, Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında, yaklaşık 2.500.000 kişilik Türk ordusu ile 5-6 milyonluk düşman ordularını on cepheye bağlayan bir savaştır (Boğuşoğlu, 1999).

2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türk Esirleri

Birinci Dünya Savaşı sonunda devletlerin elinde yüz binlerce esir vardı ve fakat esirlerin durumu, Batı dünyasında ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası bazı düzenlemelere konu olabilmişti. 1899 yılından itibaren Lahey'de düzenlenen konferanslar ve imzalanan sözleşmelerde esirlerin durumuyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler hükümler haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti, bunu yeterli görmeyerek 1915 yılında, "üsera hakkında talimatname" adlı yönetmelikle kendi sınırları içerisinde esir tutulan İtilaf devletleri askerlerine nasıl muamele yapılacağını ilan etmişti (Uca, 2003).Dünya Savaşı sonunda esirlerin durumuyla ilgili İsviçre hükümetince Cenevre'de bir Konferans düzenlenerek devletlerarası hukukta savaş esirlerine uluslar arası bir statü kazandırılmıştır. Konferans sonunda savaş esirleri sözleşmesi Türkiye, ABD, İngiltere ve Almanya'nın da içinde bulunduğu 42 devlet tarafından imzalandı. Bu sözleşmeyle savaş gibi olağanüstü bir durumda güç sahipleri savaş esirlerinin durumunu hafifletmek ve karşılaşacakları kaçınılmaz zorlukları azaltmak için mümkün olduğunca çaba sarf edeceklerini kabul etmişlerdir. Lahey uluslararası sözleşmelerinin prensipleri, özellikle de savaş yasalarıyla ilgili olan kısımlarının geliştirilmesi esas alınmıştır. Kara veya havada gerçekleşen askeri operasyonlar sırasında düşman tarafından yakalanan, savaşan tarafların silahlı kuvvetlerine mensup tüm kişiler bu haklardan yararlanabilecekti. Sözleşmenin maddeleri arasında hakaret ve şiddet eylemlerine karşı insanca muamele ve korunma, karşı misillemeyi önleme tedbirleri, savaş esirlerinin kişilik ve onurlarına saygı, savaş esirlerinin bakımının esir eden devlet tarafından karşılanması, sadece askeri rütbe, fiziksel ve zihinsel sağlık durumu, mesleki nitelikler esas alınarak mahkumlar arasında yapılacak hukuka uygun farklı muamele gibi maddeler bulunmaktadır (Convention Relating to the Treatment of Prisoners of War, 1933) .Fakat yukarıdaki şartların her devlet tarafından aynı oranda sağlandığı söylenemez. Esirlerin çektikleri sıkıntıların dereceleri bölgelere ve ülkelere göre değişmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda en çok sıkıntıyı Rusya ve Romanya'ya esir düşen Türkler çekmişler ve daha çok kayıp vermişlerdir. İngilizlere ve Fransızlara esir olan Türkler, Ruslara esir olan silah arkadaşlarına göre daha az sıkıntı çekmişlerdir (Taşkıran, 2011).

Savaşta binlerce kilometre uzaklarda farlı kültür, dil, din, iklim ve coğrafyalarda esaret yaşayan ve Büyük İmparatorluğun son muharip neslini temsil eden esirlerin sayısını tespit etmek oldukça zordur. Birinci Dünya Savaşında en çok esir verdiğimiz ülke İngiltere'dir; ancak İngilizlere verilen esirlerin sayısını da tam olarak söyleyebilmek mümkün değildir.Savaşın başında 24 milyon olan nüfusun, 1914-1918 yılları arasında 2.850.000'i silah altına alınmıştı. Bunlardan 1915, 1916, 1917 ve 1918 yıllarını kapsayan dönemler içinde 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesine kadar hasta, firar, kayıp ve esir olmak üzere 1.560.000 kişi muharebe dışı kalmıştır. Esir sayısının yaklaşık 200.000 dolayında olduğu söylenebilir. İngiltere'ye,Sina-Filistin-Suriye, Irak, Çanakkale ve Hicaz-Asir-Yemen Cephelerinde yaklaşık 134.400 esir verilmiştir.Arşivler ve eldeki kaynakların taranması sonucu ulaşılan bilgiler de net bir rakam verme noktasında yetersizdir. ATASE arşivinden çıkan belgelere göre toplam esir sayısı 133.839 olarak belirtilmiş fakat esir sayısının yazılı olduğu belgenin sonuna "Bu cetvel hatalıdır, Hilal-i Ahmer'den tahsis edilmesi lazımdır" ibaresi yine belgeyi tanzim eden tarafından not olarak düşülmüştür (Taşkıran, 2011).

Türk hükümeti, savaş sırasında ve hemen sonrasında, kendi ellerindeki esirlerin sayısını ve bulundukları yerlere ait bilgileri paylaşmasına rağmen; Osmanlı esirlerinin bulunduğu ülkelerden sayı ya da bulundukları yerlere ait bilgi alınamamıştır. Menzil Genel Müfettişliği'nin bu konuda Kızılay'a yazdığı bir yazıda, "Nezdimizde bulunan esirlerin miktarı ile bulundukları yerleri gösterir, ekte sunulan cetvelin bir sureti Amerikan Büyükelçiliğinden bir memura verilmiş ve esirlerin işlemlerinin karşılıklı anlaşmalar esasına dayanarak yapılması, savaşan devletlerce kabul edildiği beyanıyla aynı surette hasım devletler nezdinde bulunan esirlerimizle ilgili, miktarları ve bulundukları yerler hakkında bir listenin verilmesi gerektiği söz konusu memura tarafımızdan ifade

ve beyan edilmekle beraber, karşılık görmediği takdirde esirlerin miktarına ait ikinci deha tarafımızdan bilgi ve liste verilmeyeceği kesin bir şekilde izah edilmiştir. Esirlere ait listelerin karşılıklı anlaşmalar esasına riayet edilmek üzere Dış İşleri vasıtasıyla yürütülmesini önemle rica ederim." denilmektedir.

İtilaf Devletlerinin genel savaş politikası ve 1919 sonrası Anadolu'yu parçalamaya yönelik planları gereği çok uzak diyarlara gönderilerek uzak tutulan ve kamplarda enterne edilen binlerce genç asker vardı. Çoğu yetkin ve uzman Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaşçı kadrosu normal esir kamplarının dışında tutulmuş, Ortadoğu'daki yakın kamplar yerine kıtalardaki ücra alanlar seçilmişti. Amaç onların Anadolu'ya dönmelerini önlemek yada geciktirmek ve Anadolu işgalinde tekrar silahlı hareket için gerekli kadronun oluşmasına imkan vermemekti (Hiçyılmaz, 2010). Fakat bu yöntem işe yaramayacak uzak diyarlara gönderilen esirlerimiz bağımsızlık kavgasını Kuvayı Milliye saflarında sürdüreceklerdir. ATASE arşivindeki bu belge de yukarıda anlatılan durumu destekler niteliktedir: "Diyarbekir'den gelen cemiyet-i hafiyeyye mensubiyetinden dolayı İngilizlerce Bağdat'ta tevkif ve Hindistan'a sevk edilen ve Hindistan Cevvati-i İslamiyye muaveneti yardımı ile 1 Ağustos 1335'te İstanbul'a gitmeye muvaffak olan ve nezaretçe de kolorduya tayin edilen bir zabitimizin Hindistan, Irak, Suriye hakkındaki beyanatı aşağıda arz olunur. Belucistan ve Hint kabileleri müttefiken İngiltere'ye ilan-ı harp eden Afganistan ve İngiltere arasındaki muharebe Nisan 1335'te başlamıştır. Tarih-i mezkurde Afganlılar Pesavere ilerlemişlerdir." (ATASE Arşivi, İSH, 335-209).

I.Dünya Savaşı'nda esir düşen Türklerin dönüşü Milli Mücadele yıllarına rastlar. Esarettekilerin Milli Mücadele saflarına katılmasına ilk tepkiyi, Fransa göstermiştir. Cevat Paşa, Dış İşleri Nezaretine gönderdiği yazısında Fransızların, yurda dönen esirlerin Milli Kuvvetlere katıldığı yolunda şikâyetleri olduğunu, bunun yalanlanmasını istemişti. Cevat Paşa buna dayanak olarak da "esirliğin verdiği manevi acılar içinde olanların, gönüllü olarak Milli Harekete katılmasının imkânsız olduğunu" ifade edecekti (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1964, sayı 47, belge no 1098). Yunan Hükümeti, Türk esirlerinin serbest bırakılmaması için özellikle İngiliz hükümetine defalarca başvurmuş, genel savaştan kalan Türk esirlerinin ülkeye döndüklerinde Mustafa Kemal Paşa saflarında savaşa katıldıklarını ifade ederek, tedbir alınmasını istemiştir (Şimşir, 1975).Yine ATASE arşivinde Harbiye Nezaretine yazılan bir belgede şu şekilde ifade edilmiştir: "Bazı kazalarda özellikle Bursa vilayeti dâhilinde memleketlerine iade olunan üsera-yı harbiyenin kuva-i milliyeye iltihak için cem edilmekte oldukları ve bu adamların milliyetperverlerle birleşmeye sevk ve tergib etmek üzere Osmanlı zabitanı ile orduyu Osmani'de mukaddema (bundan önce) bulunmuş olan zabitan tarafından telkinat icra edilmekte olduğu istihbar kılındığından ve mütarekename ahkâmına mugayir (aykırı) olan bu harekâttaki ısrarın Osmanlı üsera-yı Harbiyesi'nin devlet-i Osmaniye ile akt-i sulhtan evvel memleketlerine iadesi hakkındaki karar-ı ali cenabanenin tadilini intaç edilebileceğinden bahisle iade olunan üsera-yı harbiyenin Kuva-ı milliye için cem'ine katiyen ve acilen nihayet verebilmek üzere tedabir ittihaz olunması. İngiltere fevkalade komiseri tarafından batakrir talep edilmiş olmakla bu babdaki malumat ve mütalaa-i devletlerinin inbası ile beraber icab-ı halin ifasına himem-i aliyye-i asefaneleri şayan buyrulmak babında." (ATASE Arşivi, İSH, 52-4AA).

2.1. Hindistan'daki Türk Esirleri

İngilizler esirlerin sayısının yüksek olması nedeniyle 1914 yılı sonundan itibaren Hindistan, Burma gibi uzak ve farklı bölgelerde esir kampları yapımına başlamıştır. Bunlar: Sümerpur kampı (Rajputan Eyaleti), Ahmet Nagar kampı (Bombay), Bellary kampı, Kalküta İstasyon kampıdır. Türkler, Sina-Filistin-Suriye cephesinde, II. Kanal Harekâtı ve sonrasındaki savaşlarda, İngilizlere 90.000'den fazla esir vermişlerdir. Esir sayısı başta 500 ile 1.000 arasındaydı. Daha sonra bu bütün bir tabur, bütün bir alay sayısı kadar esir verilmiş ve bu sayı giderek artmıştır (Nedim, 1995),

İngilizlerin zengin petrol yatakları nedeniyle asker çıkardıkları Irak ve Basra bölgesinde de İngilizlere toplam 20.000'den fazla esir verilmiştir (Taşkıran, 2011). İngilizler bu cephelerde ele geçirdikleri Türk esirlerin bir kısmını Hindistan ve Burma'daki[†] esir kamplarına götürmüşlerdir. Bilal Şimşir, Hindistan'da bulunan Türk esir sayısının 12.000 olduğunu ifade etmiştir (Şimşir, 1975).Türk esirler önce Basra ve Bağdat'taki toplama kamplarında tutulmuş, kara ve deniz yoluyla Mısır'daki kamplara nakledilmişlerdir. Bunların bir kısmı buradan önce deniz yoluyla devamında da demiryolu ile Hindistan ve Burma'ya götürülmüşlerdir (Taşkıran, 2011).

Aşağıdaki belge ise, esirlerin daha esaret hayatının başında kalacakları kamplara nakledilmeleri sırasında yaşadıkları sıkıntıların kamplarda yaşayacaklarının adeta habercisi olduğunu ortaya koymaktadır: "Harb-i ahir'de Kurna'da 38. Fırka ile İngilizler eline esir düşerek orada izhar (hazırlanan) edilen nehir vapurlarına bil irkab balık istife teşbihine ma-sadak (uygun) olacak suretle vapurun güvertesine ümera ve zabıtan ve efradı yerleştirerek 24 saatte Kurna'dan Basra'ya getirdi. O gün Basra önünde Lengerendas ve Hindistan denizlerinde seyr u sefer eyleyen diğer büyük bir İngiliz vapuruna irkab ettiği (bindirmek) üseramızdan vapurların ambarlarına doldurulmuş ümera ve zabitanın karışık bir surette kamaralara taksim eylemiş ise de mezkur vapurun Basra önünde bulunduğu 3 gün müddet zarfında kendileri bizi iaşe etmedikleri gibi hariçten mabyaasına (alışveriş) ruhsat istihsaline çalıştığımızda dahi güya bizi ahali ile ihtilak ettirmemek üzere suret-i katiyyede mümanaat eylemiştir. 3 gün sonra hareketimizde efrada yalnız un, tuz, pirinç vermiş yağ ve et vermemiştir. Zabitan ise fırka kumandanı Suphi Bey müstesna olmak üzere ümera ve zabitan vapurun ikinci kamaraları taamhane (yemekhane)sinde iaşe edilmiştir. Usera-ı Hindi-Çin-i Burma eyaletinin merkezi olan Rangon'a tabi Thatmiyokariyesinde (köy) ve kasabaya 1 saat mesafede kain(bulunan) İngiliz kışlalarına götürmüştür. Orada yine bir tel örgüsü dâhilinde bulunmak ve fakat efrad ile zabitan ayrı pavyonlarda olmak üzere ihzar edilen koğuşlara taksim eylemiştir."

Hindistan'da Türk esirlerinin bulunduğu, Bellary, Sümerpur kampları Türk ordu mensuplarının kaldığı kamplardı. Ancak Bellary kampında kalan Yarbay Hasan Yetimi'nin raporunda belirttiğine göre Bağdat civarından bir kısım sivil 1917 ortalarına kadar Bellary kampına getirilmişti. Kalküta'daki İstasyon kampı ise Irak cephesinden getirilen Türk esirleri için geçici bir kamptı. Tognung kampına ait bilgi Bellary kampından Hasan Yetimi'nin raporunda belirttiğine göre 1919 yılı sonunda yalnızca Türk ırkından olan esirlerin bu kamptan Bellary kampına nakledildiği ile sınırlıdır. Yukarıda adlarını belirttiğimiz kampların dışında, o dönemde Hindistan'a dahil olan Hind-i Çin'de (Burma) Thayetmyo, Meiktila, Rangoon, Shwebo kamplarında kalanlarla, diğer kamplarda kalan Türk esirleri çeşitli sebeplerle zaman zaman yer değiştirmişlerdir (Taşkıran, 2011).

Hindistan'da esir Türklere ait bilgilerin önemli kısmı Kızılhaç arşivinde bulunmaktadır. Kızılhaç örgütü, oluşturduğu gruplar aracılığıyla dolaşmış ve buralar hakkında geniş bilgiler elde etmişti. Merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Komite Mısır, Hindistan ve Burma'daki savaş esirleri kamplarına bir delegasyon gönderdi.1917 yılı başlarında Türk savaş esirlerinin bulunduğu Hindistan ve Burma'daki kamplar Kızılhaç Komitesinin üç temsilcisi tarafından ziyaret edilmişti. Delegeler kamp incelemeleri sırasında hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadılar. İsviçre misyonunca ilk ziyaret edilen kamp, Sumerpur'daki, birkaç bin Türk esirinin yaşadığı kamptı. Kamp, birbirine paralel olarak birkaç sıra halinde dizilmiş, içinde Türklerin oturduğu kulübeler ile idari binaların bulunduğu büyük bir avlunun etrafı dikenli tellerle çevrilmişti. Geniş sokakları olan, tek tip binalı, kendi aydınlatma, su ve kanalizasyon sistemine sahip, bir erzak pazarı ve postanesi olan küçük bir kasabaydı burası; ilk bakışta göze çarpan hiç kadın ve çocuğun olmamasıydı; sadece daha az veya daha fazla süslü üniformalar giymiş erkekler, günlerini tembellik içinde geçiriyorlardı. Yemek

[†] Burma (Birmanya) şimdiki adı Myanmar olan devletin eski adı. Bu devlet İngiliz sömürgesiyken Hindi Çin olarak biliniyordu.

zamanlarında, mutfak ve yemekhanenin etrafına insanlar toplanınca küçük bir hareketlilik gözleniyordu. Her kulübenin etrafında bulunan verandalarda oturan esirler, zar oyunları veya domino oynuyor ya da Türk kahvesi içip sohbet ediyorlardı. Tartışma konuları genellikle İngiliz gazetelerindeki haberler, politika veya kamp dedikodularıydı (Reports on British Prisons-Camps in India and Burma, 1917).

Kızılhaç komisyonundaki delegeler gezdikleri kamplarda esirlerin şikâyet ve isteklerini dinlediler, incelemeler yaptılar ve raporlar tuttular. Esirlerin en çok şikâyet ettiği konu haberleşmeydi, diğer taraftan heba olan işlerinden ve topraklarından endişe duyuyorlardı. Esirlerin bir diğer şikâyet konusu ise iklimdi. Kampların bulunduğu yere göre değişen aşırı sıcak, nem veya kuraklıktan şikâyet ediyorlardı. Çok az kişi gördükleri muamelenin iyi olduğunu kabul ediyordu, ama Kızılhaç komisyonun görüşü yerleşim, hijyen ve yiyecek koşullarının mükemmel olduğu ve şikayetlerin çoğunun kamp yöneticilerinin kontrolü dışında olan konularla ilgili olduğu yönündedir. Kızılhaç yetkililerine göre yerleşme, hijyen, kıyafet, yiyecek, iş, sağlık, haberleşme vb. konularda kamplar uluslar arası düzenlemeler uygundu. Onlara göre, esirlerin şikâyetlerinin sebebi özgürlüklerini kaybetmelerinin yol açtığı karamsarlıktı (Reports on British Prisons-Camps in India and Burma, 1917). Bu konuda, 1916-1920 yılları arasında Hindistan'da Bellary kampında esaret hayatı yaşayan 156. Alay Komutanı Yarbay Hasan Yetimi de yazdığı layihasında haberleşme sorunundan bahsetmiş buna ek olarak disiplinin sağlanmasına yönelik uygulanan şiddetten, sabah akşam hiç aksamadan devam ettirilen yoklamalardan, esirlerin angarya işlerde kullanılmasından ve yine zaten ağır olan haberleşmenin sansüre uğratılmasından şikâyet etmiştir (Taşkıran, 2011).

Dünyanın dört bir tarafına dağılmış Türk esirleri için Hilal-i Ahmer önemli faaliyetler yürütmüştür. Öncelikle kendi bünyesinde bir Üsera Komisyonu oluşturmuş, kayıpların bulunması gibi hassas bir konuda gereken duyarlılığı göstererek matbu formlar hazırlamıştır. Aranan kimseler hakkında doğru bilgiler iletebilmek için kamplardaki esirlere ilişkin Üsera-yı Harbiye Cetvelleri hazırlamanın yanı sıra doğrudan doğruya Londra'da Savaş Esirleri Danışma Bürosuyla ve esirlerimizin kaldığı kamplarla yazışmalar yapmıştır. Hindistan'daki ve daha pek çok yerdeki esirlere ulaşan mektup ve maddi yardımlar Hilal-i Ahmer Cemiyeti sayesindedir (Akgün, 2000).

Esarete düşen Türkler ilk şoku atlatınca yaşadığını duyurmak derdine kapıldılar, fakat bu mektuplardan bazıları hiçbir zaman ulaşamamıştır. Çalışmamız sırasında bunlardan bir kısmının hala Kızılay arşivinde olduğunu tespit ettik. Esirlerin kamplarda en çok sıkıntı çektikleri konuların başında bu mesele gelmektedir. Hindistan kamplarındaki Türk esirlere, mektupların önce Kızılhaç'ın uluslar arası komitesine oradan da İstanbul'daki Kızılhaç bürosu vasıtasıyla ailelerine ulaştırılacağı söylenmişti (Reports on British Prisons-Camps in India and Burma, 1917).Sadece esirleri değil ailelerini de etkileyen bu mesele hiçbir zaman çözülemedi. Esirlerin ailelerine göndermiş olduğu mektupların bir kısmının ulaşamaması nedeniyle Türk esirlerin çaresizliği Kızılay arşivinden temin ettiğimiz aşağıdaki mektuplara da yansımıştır.

"Dersaadet Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Alisine,

Tarihi esaretimden bu ana kadar memleketimde bulunan pederimden hiçbir haber ve malumat alamadığımdan her an mükedder olmaktayım. Birçok mektuplar göndermişsem de merakımı bırakacak bir cevaba nail olamadım.

Bu defa makamı âlinize müracaat etmekle beni pederimden haberdar etmenizi rica eylerim. Okuyan efendilere dinleyen cemaate fil cümlesine mahsus selam ederim. Baki dua 20 Teşrinievvel...

Kütahya sancağından Uşak kazasından Hasköy kariyesinden Alacalıoğlu pederim Hasan Ağaya mahsustur. Hindistan'da Bellary Usera-i Osmaniye'sinden Mustafa Efendi."(Kızılay Arşivi, D. 908/80).

Bir diğeri "Seferber iptidasına memleketimden çıktım, şimdiye kadar sayısız mektup gönderdim hiç birisinin cevabını alamadım, gecemi gündüzümü gaybettim. Hayat mematlarından bir haberim olsa kâfidir. Lütfen Silifke sancağına İçili kazasının kaymakamlığına havale buyrularak Büyüküceli kariyesinden Şahinoğlu emmim Mustafa Molla tarafından bir mektup alınarak tarafı arzı aliye irsali delaleti aliyelerinin merhametine istirham eylerim efendim. 25 Eylül 1334." (Kızılay Arşivi, D. 1028/1).

Bir başka mektup: "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Usera Komisyonu hamiyetmendan efendilerimize Trabzon vilayeti Rize sancağı Harol kariyesi ahalisinden Ömer Recep oğlu Halil usta namlı kimse olup müferakatimden bugüne kadar çilemin hayat mematından malumat almadığımdan lüften ailemin hayat memat halinin tahkiki ile elyevm nerede meskun bulunduklarının emr-i işarına müsade buyrulmasına (bugün) hamiyetinizden bekler ve istirham ederim efendim. 23 Nisan 1918

Hindistan'da Bellary Usera-i Osmani Karargahının 1. Taburundan Mehmet Süleyman." (Kızılay Arşivi, D. 933/304).

Kamplardaki Türk esirlerin ailelerinden haber alamamalarının dışında yaşadıkları diğer önemli sıkıntı da parasızlıktı. Para talebi içeren aşağıdaki örnek mektubun pek çok benzerleri Kızılay arşivinde bulunmaktadır. Bu belgede, Kerküklü Mehmet Hikmet perişanlıktan kurtulmak için birikmiş maaşından bir miktar talep etmektedir.

"Hilal-i Ahmer Cemiyeti Usera Komisyonu Riyaseti Aliyesine, zabıt vekiliyim. Esiri bulunduğum İngiliz hükümeti maaş vermediğinden verilen nefer tayini idare etmemekte ve sefalet çekmekteyim. Lütfen bu perişaniden kurtulmak için maaşatımdan bir miktarının gönderilmesini istirham eylerim. 3 Eylül 1917

Hindistan Bellary kasabasında 2432 numaralı esir-i harp." (Kızılay Arşivi, D. 908/7160)

İngilizler Hindistan'a nakletmiş oldukları üseramız üzerinde bazı nifak girişimlerinde bulunmuşlardır. Tuzhurmatu'da İngilizlere esir düşen daha sonra da Hindistan Bellary kampına götürülen yedek subay Muhittin Erev anılarında; "bir kısmımıza çatal, bıçak, bisküvi ve muhtelif konserveler verildi, bir kısmına da yağ, un, odun verildi. Arkadaşlar bu ayrımın sebebini bir müddet sonra öğrendiler: Avrupa'da ya da Asya'da doğmak talihsizliği."İngilizlerin esir zabitana gerekli ihtiyaç malzemelerini verirken doğum yerlerine göre hareket ettikleri ve kütükleri batıda olanlara farklı davrandıkları anlaşılıyor. Muhittin Erev durumu, "bu hareketi belki tercümanların belki de İngilizlerin subaylar arasına nifak sokmak istemesi" olarak yorumlamıştır (Hiçyılmaz, 2010). İngilizler savaşın başında Irak Cephesi'nde esir ettikleri Osmanlı zabitan ve efradını peyderpey Hindistan'a sevk ettikleri ve burada Türk asıllı olmayanları diğerlerinden ayırarak propaganda faaliyetlerine giriştikleri ve hatta kısmen muvaffak olarak kimi esirleri Şerif Hüseyin'in ordusuna gönderdikleri bilinmektedir. İngilizler için Ermeni tercümanlar kendilerini Türklerle aynı din ve mezhepten olarak takdim ve Celal, Ahmet Ratip şeklinde tesmiye etmek suretiyle daha ziyade muvaffak olmuşlardır. Hatta bu kişiler Ermeni doktorlardan Yüzbaşı Gabriel'in yardımıyla askerlerden altı yedi kadarını Hıristiyanlaştırmaya da muvaffak olmuşlardı (ATASE Arşivi, BDH K. 4609, D.13, F.2.).

Hindistan'ın çeşitli eyaletlerindeki kamplarda esaretini sürdüren Türk esirleri yaşadıklarını sevdiklerine duyuramama, uzun süre tel örgülerinin ardında yaşama, parasızlık, iklimin etkisi gibi nedenlerle ağır travmalar da yaşamış bir süre sonra suskunlaşıp kaderlerine razı olmuşlardır. Bu travmalar onları geriye dönüşü zor cinnetlere de sürüklenmiştir (ATASE Arşivi, BDH K.2480,D .400,F.1-1,F.1-19.).

Hindistan kamplarındaki üsera arasında çok iyi eğitim görmüş sanata, müziğe, batı lisanlarına hâkim subaylar vardı. Bunlar bir müddet sonra moralleri yüksek tutmak için kamplarda

çeşitli faaliyetlere başladılar. Sümerpur Kampındaki Musullu Beşir Efendi'nin Beyrut Kolejinde İngilizceyi güzel öğrendiğini ve ders vermeye istekli olduğunu açıklaması üzerine adı geçenin tercihi istikametinde yararlanılacak kitap ve sözlükler getirtilerek İngilizce öğrenmeye başladılar. Bellary kampında da futbola ilgi duyan genç subaylar arasında bir "idman yurdu" kurulmuştu (Taşkıran, 2011). Hindistan'da esaret yaşamış olan Muhittin Erev anılarında"kampta nasıl kaliteli zaman geçirdiklerini şöyle anlatıyor: "Boş vakitlerimizi dedikodu ile geçirmektense Fransızca çalışmayı uygun gördük. Fransızca kursu bitince İngilizce öğrenmeye karar verdik. Fransızcadan İngilizceye tercüme edilen bazı romanları sökebilecek seviyeye gelmiştik" diyor. Kamplarda en dikkat çekici kültürel etkinliklerden biride gazetelerdir. Türkler, gittikleri esir kamplarında bazı gazeteler çıkarmışlardır. İngilizceye oldukça hakim bulunan Binbaşı Cemal Bey, Madras'ta çıkan ve Bellary kampına gönderilen Madras Times adlı gazeteden, Türkiye'ye dair haberleri el yazısı ile Türkçeye çevirip "ajans" başlığı ile kamptakilerin memleketten haberdar olmasını temin ediyordu (Erev, 1967).Bunlardan bir tanesi de İrravadi gazetesi başlığından anladığımıza göre 1335 (1919) yılında kurulmuştur. İrrevadi'de siyasi yazılar yoktur, müzikle, edebiyatla ilgili yazılar verdir. Dört sayfalıktır. Bir köşesinde "vatan haberleri" ne yer verilmiştir. Haftada bir çıkan bu gazete Süleyman Faik, Doğan, Ata Ulvi, Süleyman Ziya ve Rıfat beylerin imzalarına rastlanmaktadır. Tutsaklık gazeteleri taş baskısıyla, bu olmadığı zaman karbon kâğıtla elde çoğaltılarak yayınlanıyordu (Varlık, 2000).

Esir kamplarında kalan Türklere Hintli Müslümanlar ellerinden geldiğince yardım yapmaya çalışmışlar, esirlerimizin ayrılmalarından sonra da geride kalan mezarlıklarla ilgilenmişlerdir. Hem Hintlilerin Milli Mücadeleye ilgisi ve bakışları hem de Hindistan'daki esirlerimize karşı davranışlarına ait bilgilere aşağıdaki verilen belgeden ulaşmak mümkündür:

"Harbiye Nezareti Celilesine 27.7.1335

1. Hindistan'da esarette iken dönen Doktor Yüzbaşı Naksi Efendi 5 Şubat 1335'te Hindistan'da ve Tangoon ordugâhında Madras şehrinde yayınlanan Madras gazetesinde Hint Müslümanlarının aşağıda açıklandığı gibi mütalibi olan (taleplerine verdiği) Lloyd George'un cevabını okumuştum. Bu mütala şu maddelerden ibarettir.

a. İstanbul makarr-ı hilafet (merkezi) olarak Türklerde kalmalıdır.

b. Vilayet-i Şarkiyye Azerbaycan Türkleri ile beraber Türkiye'de kalmalı, Ermenistan olmamalıdır. Türkiye'nin tamamiyeti hakimiyesi ve istiklaliyet-i tammesi (tam bir istiklal) muhafaza olmalıdır demiş.

Lloyd George Hindistan Cemiyeti İslamiye reisi Hacı Cafer Han'a Hint Müslümanlarının Türkiye hakkındaki mütalibi sulh konferansında nazar-ı dikkate alınacaktır.

2. Paris'te Hintlilerce pek sayan-ı hürmet tanınan bir İngiliz madamı gazete neşrettiği bir makalede Hintliler artık korunulmalı, istiklaliyet verilmelidir cümlesini yazmış olduğundan hapsedilmiş. Fakat Hintliler isyan ederek madamı hapisten çıkarmışlardır.

3. Hind-i Çin ve Hindistan'daki İslamların Türkler hakkındaki gözle görülmedikçe tarif olunmayacak derecede muhabbetleri varmış. Bunu her vesile ile izhar (göstermek) ediyorlarmış.

Hind-i Çin-i de kendi arazisinden geçen bir şimendifer hattında çalıştırırlar. Üseramızın yormamak işten kurtarmak için arazisi sahibi olan zengin bir Müslüman Hükümete bir takrir(rapor) vermiş ve Müslüman olan Türklerin şimendifer hattında ve kendi arazisinde çalıştırılması İslamların kalbini rencide ettiğinden bahisle ücreti kendi tarafından verilmek üzere kumpanyanın başka bir amele tutmasını teklif etmiş fakat hükümet kabul etmemiş. Hind-i Çin-i Cemiyeti İslamiye reisi Lord Cemalettin üseramıza pek çok iane (yardım) vermiştir. Yollarda çalıştırılan üseramıza Müslüman

ahali her türlü yiyecek ve içecek veriyorlarmış. Harekat 1994 numero ile nezaret müfettişliği mücavir kolordulara arz edilmiştir. K. 13 K Ahmet Cevdet." (ATASE Arşivi, İSH 48-93, 48-93aa).

Hindistan'da esareti sırasında çeşitli sebeplerle hayatını kaybeden esirlerimiz, kamp yönetimleri ve kendi esir arkadaşlarınca hem resmi hem de dini törenle defnedilmişlerdir. Daha sonra buralar toplu mezarlık, hatta şehitlik haline dönüştürülmüştür (Taşkıran, 2011). Hindistan'da resmi şehitlik statüsünde iki Türk şehitliği vardır. Bunlardan biri Karnata Eyaleti'ndeki Bellary Türk şehitliğidir. Bu şehitlikte Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak ve Süveyş Cepheleri'nde İngilizler tarafından esir alınan 15.000 Türk askerin götürüldüğü Bellary şehrinde; hastalık, zehirlenme, esir kampı çatışmaları sonucu vefat eden Türk askerlerinin mezarları bulunmaktadır. Hint Hava Kuvvetleri'ne ait havaalanının genişletilmesi sırasında mezarların bir kısmı tahrip olmuş ancak 540 adet kabir tespit edilebilmiş ve 1986 yılında resmi şehitlik yapımı için başvuruda bulunulmuş, 1997 yılında şehitliğin açılışı yapılmıştır (Yurt Dışı Şehitlikler, 1990).Diğeri ise Hindistan'ın Rajasthan Eyaleti'nde Sümerpur Türk şehitliğidir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Irak Cephesi'nde bulunan birliklerimizden Bağdat, Musul, Süleymaniye bölgelerinde İngilizler tarafından esir alınan askerlerimizin götürüldükleri Sümerpur esir kampında vefat edenlerin gömüldüğü şehitliktir. Daha önceki Askerî Ataşelik raporlarında 253 mezar taşı bildirilmişken şu an 144 mezar isimleriyle birlikte bilinmektedir. Şehitliklerimizin bakımından Yeni Delhi Askeri Ataşeliği sorumludur (*www.msb.gov.tr*).

İngilizler ülkelerine geri dönen esirlerin tekrar kendilerine karşı kullanılabileceğini düşünüyorlardı. Dönüşlerine kadar Bellary, Sümerpur ve Burma Kamplarında değişime tabi tutuldularsa da ülkelerine dönmelerine pek izin verilmedi. İngilizler, savaş bitiminde bile dönüş işini ağırdan almışlardır. Bu durum 1920 ve 1921 yılına kadar sürmüştür. İngiltere, bu yıllarda bir politika değişikliği ile çok sayıda Türk savaş esirini İstanbul'a göndermeye başladı. Gönderdiği askerlerin Anadolu'daki Milli Mücadeleye karşı kullanılmasını istiyordu. İngilizlerin elinde çok sayıda esir bulunduğundan bunların dönüşleri de uzun sürdü (Taşkıran, 2011).Mondros Mütareke'sinde 1921 yılına kadar İngilizlerin iade ettiği Türk esirlerinin sayısı 7626 subay, 102.950 askerdir (Özdemir, 1990). Dönüş için Thatmyo'dan Rangoon'a getirilen esirler gemilerle önce Hindistan'a götürülmüş, oradaki esirlerin bir kısmı alınarak, Umman, Kızıldeniz, Süveyş yoluyla Akdeniz'e girilmiş ve oradan da İstanbul'a ulaşılmıştır (Taşkıran, 2011).

3. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Hindistan'da tutulan Türk esirleri,yaşadıkları esaret hayatı süresince çok uzak bir ülkede izole tutulmalarının yarattığı karamsarlığı yaşamışlardır.Türk esirleri, uzun esaretleri boyunca vatan hasreti, ailelerinden bilgi alamama, parasızlık, ilgisizlik, beslenme ve uzun süre esarette kalmanın yarattığı ruhsal bunalımlar ile Hindistan ikliminin uzun süredeki zayıflatıcı ve bitkin düşürücü etkisine bağlı hastalıklardan çok sıkıntı çekmişlerdir. Tüm bunlara rağmen kendi imal ettikleri müzik aletleriyle, verdikleri konserler, çıkardıkları gazeteler, öğrenmeye çalıştıkları yeni lisanlarla kamplarda canlı bir sosyal ve kültürel hayatı da sürdürmeye çalışmışlardır. Elde edilen bulgulara bakılarak, İngilizlere esir düşen ve Hindistan'daki esir kamplarına yerleştirilen Türkler için, diğer yerlerdeki esir kamplarında tutulanlara oranla göreli olarak daha az sıkıntı çekmişlerdir, denilebilir.

KAYNAKÇA

Akgün, S. K., Uluğtekin, M. (2000). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Beyda Basımevi Ankara.

Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Bayur, Y. H. (1998). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 3, TTK Basımevi, Ankara.

Boğuşoğlu, M. (1999). *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları*, Kastaş Yayınları, Haziran.

Taşkıran, C. (2011). *Ana Ben Ölmedim, I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, İş Bank. Kültür Y., İst.

Convention Relating to the Treatment of Prisoners of War. *The American Journal of International Law*, Vol. 27, No. 2, Supplement: Official Documents (Apr., 1933).

Erev, M. (1967) "Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Hatıraları-4", *Hayat Tarihi Mecmuası*, 2(7), Eylül 1967.

Hiçyılmaz, E. (2010). *Esir Kampları*, Bilge Karınca, İstanbul.

Nedim, M. (1995). *Filistin Savaşı 1914-1918*, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara.

Reports on British Prisons-Camps in India and Burma. (1917). Visited by the International Red Cross Committee in February, March and April, 1917. New York: George H. Doran Company.

Şimşir, B. (1975). *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt II, Ankara.

Uca, A. (2003). "1915 yılında Yayımlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri", *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, 3(3), Ocak 2003, ss. 175-176.

Ülman, A. H. (1972). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, 195-204.

www.msb.gov.tr

Varlık, M. B. (2000). "Esaret Gazeteleri", Tarih ve Toplum Dergisi, (2000), 34(199).

Yalçın, D. (2000) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Yurt Dışı Şehitlikler, Milli Savunma Bakanlığı, 1990.

Özdemir, A. (1990) "Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi,* AÜTİTE, 2(6), Kasım 1990, s. 332.

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, BDH K. 4609, D.13, F.2.

ATASE Arşivi, BDH K. 2480, D .400,F.1-1,F.1-19.

ATASE Arşivi, İSH, 335-209.

ATASE Arşivi, İSH, 52-4 AA.

ATASE Arşivi, İSH, D. 82-67.

ATASE Arşivi, İSH 48-93, 48-93aa

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara Mart 1964, sayı 47, belge no 1098.

Kızılay Arşivi, D. 280.

Kızılay Arşivi, D. 908/80.

Kızılay Arşivi, D. 1028/1

Kızılay Arşivi, D. 933/304

Kızılay Arşivi, D. 908/7160

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Altıkulaç, A. & Dönmez, A. (2016). "Hindistan'da Esaret: I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan'daki Türk Esirleri / Captivity in India: Turkish Prisoners in India During and After World War I", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140,* Volume 11/16 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9964, p. 1-12.